

164037

DR. E. V. W. VERCRUIJSSE

DE SOCIOLOGIE
ALS WETENSCHAP
DER
MAATSCHAPPELIJKE
VERDELING

769.9

2

DE SOCIOLOGIE ALS WETENSCHAP
DER MAATSCHAPPELIJKE VERDELING

REDE

*uitgesproken bij de aanvaarding
van het ambt van gewoon hoogleraar
in de toegepaste sociologie
aan de Rijksuniversiteit te Leiden
op vrijdag 6 oktober 1961*

door

DR. E. V. W. VERCRUIJSSE

LEGAAT P. DE RUIJTER
Subfaculteit Planologie en Demografie
U.V.A.

164037

VAN LOGHUM SLATERUS · ARNHEM

Mijne Heren Curatoren,

Mijnbeer de Rector Magnificus,

*Dames en Heren Hoogleraren, Lectoren, Docenten en
Leden van de Wetenschappelijke Staf,*

*Dames en Heren Studenten en Gij allen die deze
plechtigheid met Uw tegenwoordigheid opluistert,*

Zeer gewaardeerde toeboorders,

Gezien de opmerkelijke vraag, die er naar afgestudeerde sociologen bestaat, schijnt er thans niet meer getwijfeld te kunnen worden aan het bestaansrecht van de sociologie en van de opleidingen tot socioloog, die aan alle universiteiten en hogescholen van ons land en aan zeer vele oude en nieuwe universiteiten in de gehele wereld gesticht zijn.

Het is kennelijk niet nodig ons thans zorgen te maken omtrent het bestaansrecht van de mensen, die deze wetenschap beoefenen. Dat wil echter niet zeggen, dat daarmee de onzekerheid omtrent de aard van hun vak zou zijn opgeheven. De onzekerheid, die haast klassiek is; de onzekerheid, die een Simmel tot zijn arbeid aanzette¹; de onzekerheid, die nog steeds zovele buitenstaanders de gelegenheid geeft de sociologie laatdunkend te kleineren óf neerbuigend in bescherming te nemen; aan deze onzekerheid is nog steeds geen einde gekomen.

Nu mag het waar zijn, dat zulk een onzekerheid elke wetenschap in enigerlei vorm gedurende haar gehele geschiedenis blijft voortdrijven, als een ferment, dat haar verdere ontwikkeling waarborgt, dit kenmerkt dan alleen de wetenschap, *niet* de praktische maatschappelijke activiteit in naam daarvan bedreven. Helaas gaat dat voor de sociologie niet op. Ook de schijnbaar zo zelfverzekerde, maatschappelijk actieve socioloog wordt door onzekerheid omtrent nu juist de kern van zijn wetenschap gekweld. Ieder moment verwacht hij voor de vraag te worden gesteld in welke zin de bijdrage die hij levert, de bijdrage der sociologie is. En het is deze vraag, die zijn werkgever misschien wel niet ieder moment naar de lippen welt, maar die toch op zijn gelaat te lezen is. Kan hij van deze socioloog, die nieuw in zijn dienst getreden is, een anderssoortige bijdrage verwachten, dan van de jurist en de econoom, die hij al langer employeert?

Het is deze onzekerheid omtrent de kern van de sociologie als wetenschap, die zijn bron vindt in de twijfel omtrent, dunkt mij, het kernbegrip van de sociologie, nl. omtrent de idee van een sociale structuur². Van deze grond-twijfel, deze grond-onzekerheid der sociologie wil ik in mijn verdere beschouwing uitgaan. Ik zou daarbij willen aannemen, dat de oplossing van het vraagstuk der sociale structuur tevens de oplossing naderbij zal brengen van het vraagstuk, van wat nu eigenlijk de sociologie is; waar de feiten te vinden zijn, waarop zij haar eigenlijke, essentiële aandacht moet richten en welke andere feiten en werkelijkheden in de halfschaduw van haar aandacht zullen moeten staan.

Vanuit een bepaalde gezichtshoek valt het moeilijk de onzekerheid van de sociologie omtrent het structuur-begrip serieus te nemen. 'Structuur' mag nu wel een theoretisch zeer misbruikte term zijn, die evenals de term 'maatschappij' uitmunt door vaagheid en dubbelzinnigheid, maar deze vaagheid en dubbelzinnigheid kunnen onmogelijk stand houden, zodra de socioloog in empirisch onderzoek van de sociale werkelijkheid het structurele daarin te voorschijn moet weten te brengen. Een concrete, zogenaamde operationele opvatting van het begrip 'sociale structuur' moeten we dus terug kunnen vinden in de werkwijze van de sociologische onderzoeker.

Richten wij de blik op het empirische onderzoek, dan zien we tot onze verbazing tenminste twee zeer uiteenlopende visies op het structuur-begrip tot uitdrukking gebracht. Ik denk enerzijds aan de microsociologische studies van kleine groepen en organisaties; anderzijds aan onderzoeken, die zich op macro-sociologische verschijnselen richten. Er laat zich dan constateren, dat de structuur van kleine groepen en bureaucratische instellingen volgens de micro-sociologische benaderingswijze opgebouwd is uit de interacties van de deelnemers, terwijl de macro-sociologische aanpak structuur als een ordening opvat, die tot uitdrukking komt in de rollen en in het lidmaatschap van groepen en categorieën, die door de bestudeerde individuen bekleed worden. Men denke hierbij aan de zgn. 'persoons'-gegevens, die vrijwel in elk vraaggesprek worden vastgelegd: geslacht, leeftijd, burgerlijke staat, beroep, opleiding, godsdienstige gezindte, enz. Het is haast niet te begrijpen, dat deze twee noties in één wetenschap thuishoren. En het is vooreerst raadselachtig, hoe daartussen een brug kan worden geslagen. Die brug

zou immers moeten worden gevormd door het begrip, het theoretische begrip 'sociale structuur'. Ik moet bekennen, dat het in *die* vorm *niet* bestaat. Het is bovendien nauwelijks denkbaar, dat de macro-sociologische opvatting van het begrip op het onderzoek van kleine groepen zou worden overgeplant. En evenmin laat er zich voorstellen, hoe een structuurbegrip, gebaseerd op de interacties tussen de deelnemers, ooit in het onderzoek van een macro-sociologisch verschijnsel gebruikt zou kunnen worden.

Welke interacties, welk *veld* van interacties wordt niet aangeduid door de beroepsrol, of door de rol, die de burgerlijke staat impliceert! Niet alleen is een waarneming hiervan – trouwens van enige sociale interactie op macro-sociologische schaal – technisch onuitvoerbaar, maar de omvangrijke velden van interactie, die door de beklede rollen worden aangeduid, zijn van zodanige omvang, dat een onderzoek daarnaar zich nauwelijks zal laten voltooien. Het is bovendien de vraag – en hiermee kom ik tot een critiek punt – of alle interacties, die bijvoorbeeld in de beroepsrol begrepen liggen, of al deze interacties wel tot het structuurbegrip van de sociologie dienen te behoren.

Dit probleem kan in de vorm van een alternatief gegoten worden: is de structuur een netwerk van relaties tussen interacterende deelnemers als spelers van rollen, m.a.w. vormen *rollen* het belangrijkste structuur-element; *óf* – is de structuur opgebouwd uit de uiteenlopende sociale posities, die door personen in uiteenlopende rollen bezet worden, zodat *positie* als structureel kern-element moet worden beschouwd. Deze vraag zal pas zinvol blijken te zijn, als uitgemaakt is, of aan de termen 'rol' en 'positie' afzonderlijk betekenis kan worden gehecht. Vooreerst is dat in het geheel niet zeker. Er zal trouwens *vóór* alles moeten worden uitgemaakt, welke realiteit onder het rolbegrip gevat kan worden, voor zich daarvan eventueel een begrip 'positie' kan laten afzonderen. De vaagheid en onzekerheid, die hierover bestaat, werpt opnieuw licht op de door mij gesignaleerde onzekerheid omtrent het structuurbegrip.

Overeenkomstig de benaderingswijze van het micro-sociologische onderzoek vinden we in de analytische school een structuurbegrip, dat 'interacties' tot grondstof heeft. Zo omschrijven Van Doorn en Lammers 'struktureel systeem' of 'sociale structuur' als 'een ietwat duurzaam

complex van sociale betrekkingen en verhoudingen³. In dezelfde opvatting wordt 'sociale positie' gedefinieerd als 'het knooppunt van sociale betrekkingen en verhoudingen, die a.h.w. om de interacterende personen gecentreerd zijn'⁴. Wanneer nu binnen deze denkwijze 'sociale betrekking' wordt opgevat als 'de kans, dat een interactie op een bepaalde wijze tot stand komt'⁵, en het andere samenstellende bestanddeel, 'sociale verhouding' als 'het subjectieve pendant van de objectieve sociale betrekking'⁶, dan ziet men dat hier inderdaad met 'interacties' als grondstof een heel theoretische gebouw wordt opgetrokken.

Van Doorn en Lammers hebben niet over het hoofd gezien, dat interactie niet zonder meer voor de sociologische waarnemer betekenis heeft. Dat is alleen het geval, voor zover zij door hem geduid kunnen worden; een duiding, die naar de schrijvers menen, kennis van psychische processen noodzakelijk maakt. Daarbij hebben zij het oog op de communicatie, die tussen de interacterende personen plaatsvindt, d.w.z. op de uitwisseling van gedachten, gevoelens en strevingen⁷. Ik ben echter, zoals ik op verschillende plaatsen verdedigd heb, van mening, dat het raam waarbinnen handelingen van anderen voor ons betekenis krijgen, niet bestaat uit de erbij plaatsvindende communicatie, maar uit de normen, die – voorzover wij op een bepaald moment weten – in de gegeven situatie van toepassing zijn⁸. Omdat interactie, die tussen personen plaatsvindt, pas begrepen kan worden uit de normen, die in deze interactie worden opgevolgd of overtreden, kan zij onmogelijk *buiten* het betekenskader van de norm worden waargenomen. Weert men nu, zoals Van Doorn en Lammers doen, normen – als elementen van cultuur – uit het structuurbegrip⁹, dan heeft de grondstof van dit begrip, de 'interactie' geen eigen bestaansrecht. Afgeleide begrippen als 'sociale betrekking', 'sociale verhouding', 'sociale positie' en uiteraard óók 'sociale structuur' delen hetzelfde lot. Kortom, er is een onaanvaardbare scheiding aangebracht tussen 'structuur' en 'cultuur'. Uiteraard bestrijden wij allerminst het goed recht van analytische begrippen. Wij menen echter, dat een analytisch onderscheid zijn zin verliest, zodra in de waarneming van dat wat onderscheiden wordt, de producten van de ontleding alweer samengebracht moeten worden.

Bij Parsons en Bales en hun medestanders vinden we evenzo de opvatting, dat een 'sociale betrekking' bestaat, 'in de mate, waarin twee of meer individuen of groepen met elkaar interacteren'¹⁰. In ieder sociaal

systeem zijn nu weer uit sociale betrekkingen min of meer permanente patronen van interactie gebouwd: rollen en sub-groepen. Deze maken in deze opvatting echter niet zonder meer deel uit van de sociale structuur. Zij doen dat slechts, voorzover zij aan de interactie stabiliteit, regelmatigheid en herhaalbaarheid geven¹¹. Welnu, een dergelijke werking kunnen zij pas uitoefenen door de aanwezigheid van *normen*. Daarmee zijn de *normen*, cultuurelementen dus, tot structuur-vormende krachten van de eerste orde geworden, en komt 'structuur-vorming' onder het begrip 'cultuur' te vallen. In vergelijking met Van Doorn - Lammers is het structuur-begrip hier verwijd tot dat van de cultuur-anthropologen¹².

Doch niet alle normen hebben dezelfde structurele betekenis. Sommigen zijn slechts quasi-structureel, anderen komen op het tweede plan. Op de voorgrond staan zgn. *relationele* normen, of - wat ik hier nu maar wil noemen - *betrekkingsnormen*. Dit zijn de normen, die aangeven, welke verplichtingen een deelnemer aan het sociale leven A tegenover een andere deelnemer B heeft en daardoor, wat de rechten van B ten opzichte van A zijn. De verplichtingen, die A op zich laadt of op zich geladen ziet, vormen zijn *rol*, het kleinste structurele patroon, dat in deze opvatting wordt onderscheiden. Deze verplichtingen zijn, zoals we zagen, tegelijkertijd de rechten van B en vormen zijn *status*. Rol en status, verplichtingen en rechten van een deelnemer, vormen samen de zgn. 'status-rol' of 'sociale positie'¹³.

Status en rol zijn dus de keerzijden van één en dezelfde regeling, die er voor zorgt, dat de sociale handelingen van A en B op elkaar betrokken blijven. Deze regeling is het, die hier 'structuur' heet. Door de identiteit van status en rol, kan de structuur beschouwd worden als een systeem van rollen, waardoor dan het *totaal* van *alle* handelingen wordt omvat, waartoe de rolbekleders in dit systeem verplicht zijn. M.a.w. de structuur omvat dus alle handelingen, die als aangeleerde verrichtingen deel uitmaken van de betrokken cultuur. Dit impliceert, dat vrijwel de volledige variatie, die een cultuur vertoont, binnen het studieterrein van de sociologie zou gaan vallen. Immers, de plicht van de dienstbode om op zekere tijden de huiskamer van haar mevrouw te stofzuigen, evenals haar recht om daartoe een bruikbare stofzuiger ter beschikking te hebben, maar ook de verplichting van de wiskundeleraar om in een bepaalde klasse der HBS b. een bepaald onderdeel van de algebra te

doceren en zijn recht om daarvoor de aandachtige belangstelling van zijn leerlingen te krijgen, zullen dan gelijkelijk door de socioloog beschreven moeten worden. Deze opgave, die waarschijnlijk geen enkele socioloog als de zijne zal aanvaarden, wordt hem niettemin als consequentie van de uiteengezette opvatting verstrekt.

Wij hebben hier kennelijk te maken met een structuur-begrip, waarvan de inhoud van cultuur tot cultuur zeer zal uiteenlopen, doordat iedere culturele differentiatie erin tot uitdrukking moet komen. Daardoor zou de indruk kunnen worden gewekt, dat de sociologie de pretentie heeft tot een cultuurkunde, in de zin van Locher, uit te groeien¹⁴. Haar ambitie is echter stellig een andere. Het is juist haar doelstelling binnen de rijkdom der vele culturen invarianties van een sociaal karakter op te sporen. Daarbij aanvaardt zij een dubbele beperking in de omschrijving van haar object: niet de gehele cultuur, maar invarianties; niet alle invarianties, maar invarianties van een sociaal karakter¹⁵.

De ironie wil, dat juist Parsons, getuige o.a. zijn 'The Social System', zich veel moeite heeft gegeven invarianten op te sporen. Bovendien stelt hij zich de vraag, hoe het komt, dat de combinaties en permutaties, die logisch gezien tussen culturele elementen mogelijk zijn, empirisch beperkt blijven¹⁶. Er is geen twijfel aan mogelijk, dat Parsons een structuur-begrip wil ontwerpen, dat als analytisch instrument kan worden toegepast op alle culturen. Dit structuur-begrip zal derhalve moeten worden gevonden door met behulp van de onderlinge vergelijking van uiteenlopende culturen een soort grootste gemene deler te abstraheren¹⁷.

In het voorbijgaan moet worden opgemerkt, dat daarom een sociologie, die zich beperkt tot de studie van westerse samenlevingen, zich van een deel van haar eigen bronnen heeft afgesneden. Men mag in de aanduiding 'Westerse sociologie' of 'Westerse sociale wetenschappen' m.i. dan ook niet meer zien dan een werkverdeling, die ten behoeve van onderzoek en onderwijs geschapen is. Zodra het echter om de grondslagen van deze wetenschap te doen is, dient zij als een ongedeelde benaderingswijze te worden beschouwd, die ongelimiteerd toegang heeft tot al haar bronnen. Ik stem ten zeerste in met Wright Mills, wanneer hij opmerkt, dat de socioloog zich een deel van zijn gezichtsvermogen laat ontnemen door zich bij de vergelijking van samenlevingen tot een korte historische periode te beperken¹⁸. Wat hier voor vergelijking in de tijd geldt, gaat

evenzeer voor vergelijking naar localiteit op. Historische bijziendheid en provincialisme zijn voor de socioloog grote gevaren van gelijke orde.

Wij moeten dus af van een structuur-begrip, dat door zijn *relationele* karakter *elke* culturele differentiatie moet kunnen weergeven. Het zou erop kunnen lijken, dat we hiermee op een gevaarlijke weg komen. Eén van de belangrijkste vormen van culturele differentiatie is immers het proces van arbeidsverdeling, dat door zijn voortgang, zoals Durkheim reeds in 1893 heeft aangetoond, een wederzijdse afhankelijkheid schept, die als zgn. 'organische solidariteit' het cement van de samenleving vormt¹⁹. Maakt dit integrerende resultaat, dat de arbeidsverdeling door het scheppen van steeds nieuwe betrekkingen en dus van betrekking-normen heeft, het relationele element niet tot ruggegraat, en daarmee tot 'structuur' van een samenleving?

Ik kan deze vraag slechts zeer gedeeltelijk met 'ja' beantwoorden. Er valt namelijk te betwijfelen, of we ons niet geheel buiten de grondbetekenis van de term 'structuur' begeven, wanneer we die de mate van sociale samenbinding willen laten aanduiden, omdat we bij structuur toch, dunkt me, allereerst aan een 'geleding' zullen moeten denken. Men kan natuurlijk van mening zijn, dat hier slechts schijnbaar een tegenstelling bestaat. Voortgaande arbeidsverdeling betekent immers door het scheppen van steeds nieuwe rollen, voortgaande geleding en daarmee voortgaande structuering? Structuering mag dan niet synoniem zijn met 'binding', maar heeft deze toch als correlaat.

Dit verweer treft echter geen doel. Laat ik de voortgang van de arbeidsverdeling door een voorbeeld concretiseren. In het gieterijbedrijf wordt op een bepaald moment besloten het maken van vormen en de daarbijbehorende kernen niet meer door dezelfde werkkrachten te laten verrichten. Dit geeft het aanzien aan twee nieuwe rollen en dus aan twee nieuwe groepen van rolbekleders, de vormers en de kernmakers. Volgens de gewraakte opvatting is hiermee aan de sociale structuur van dit bedrijf een nieuwe geleding toegevoegd. Laten we echter in het oog houden, dat we hier met een geleding te doen hebben, die alleen in en door de arbeidsverdeling bestaat. Daar deze arbeidsverdeling een component is van het proces van culturele differentiatie, leidt zij er voorlopig alleen maar toe, dat aan de bekleders van beide rollen verschillende verichtingen worden opgedragen. Het verschil, dat daarmee tussen beide groepen rolbekleders ontstaat, is niet meer dan een *cultureel* verschil.

Men zou deze groepen daarom, wat mij betreft, *culturele* groepen kunnen noemen.

Ik beweer dus eigenlijk, dat het verdelen en splitsen van taken, die binnen een cultuur verricht moeten worden, d.w.z. het scheppen van steeds nieuwe rollen op zichzelf niet meer dan een culturele geleiding doet ontstaan. Hoe echter komen we op het spoor van een sociale structuur, dat is van een *sociale* geleiding? Laten we om die te ontdekken mijn voorbeeld eens verder bezien en ons afvragen, wat van de culturele groepen vormers en kernmakers *sociale* groepen zou kunnen maken²⁰. Mijn antwoord luidt, dat deze groepen, door de arbeidsverdeling teweeggebracht, daartoe 'erkenning', sociale erkenning zullen moeten vinden. Ik bedoel daarmee, dat op één of andere manier andere belangrijke groepen binnen dezelfde samenleving tot uitdrukking zullen moeten brengen, dat er verschillen tussen deze rollen bestaan, buiten en boven het culturele verschil, dat hen reeds van nature kenmerkt. Anders gezegd: er zal – op basis van een ruime consensus – erkend moeten worden, dat de nieuw ontstane rollen een verschillende positie in de samenleving innemen, of nog anders: dat bij uiteenlopende rollen ook uiteenlopende sociale posities behoren. Blijft deze erkenning uit, dan brengt het ontstaan van nieuwe rollen geen verandering in de sociale structuur.

Ik kan me de erkenning, die ik hier als wezenlijk beschouw voor het ontstaan van verschil in sociale positie nu niet anders indenken dan als de erkenning, dat aan verschillende rollen verschillende 'rechten' toekomen. Deze 'rechten' zijn dan voor mij ook vanzelfsprekend rechten op die schaarse goederen, materiële en immateriële, die als waardevol beschouwd worden²¹. Uit het verdere betoog zal duidelijk worden, dat de term 'goederen' hier ruimer is bedoeld dan zij in de economie wordt opgevat.

Sociale structuur is nu de differentiële verdeling van rechten op deze goederen over de rollen, die binnen een cultuur bestaan. En sociale positie: elke specifieke combinatie van rechten op schaarse goederen, die aan een rol toekomt. Een verschil in sociale positie tussen vormers en kernmakers ontstaat dus pas, wanneer zij in uiteenlopende mate recht kunnen doen gelden op goederen, die van waarde worden geacht. Zolang dit niet het geval is, bestaat er tussen deze rollen geen verschil in sociale positie. Daarentegen kweekt elk verschil in verdeling van rechten een verschil in sociale positie, en daarmee een sociale geleiding. De conse-

quentie daarvan is, dat er niet alleen – zoals de interactionisten stellen – meerdere bekleders van dezelfde rol kunnen zijn, doch ook, dat meerdere rollen eenzelfde sociale positie kunnen innemen. Ik wil daarom af van het verwarrende spraakgebruik, waarin ‘bij elke sociale positie... een bepaalde sociale rol behoort’²², en waarin elke positie de naam draagt en geen andere kán dragen dan van de rol, die daarbij hoort. Daarom ook heb ik ‘rol’ niet gedefinieerd als ‘een geheel van normen en verwachtingen, dat men koestert jegens personen in een bepaalde positie’²³, maar ‘positie’ juist als ‘een geheel van rechten, dat bij een bepaalde rol behoort’. Ik acht dat een belangrijke verbetering, omdat in de nu verlaten zienswijze aan het begrip sociale positie kennelijk geen eigen inhoud gegeven kon worden.

De verdeling van rechten als constitutief element van ‘sociale positie’ brengt ons van een relationeel naar een zgn. regulatief structuur-begrip. Deze terminologie is aan Parsons ontleend. Naar zijn indeling bestaan er regulatieve naast relationele normen, regulatieve naast relationele instituties²⁴. Volgens hun definitie blijken de termen ‘relationeel’ en ‘regulatief’ vrijwel het karakteristieke verschil tussen geboden en verboden aan te duiden. Relationele normen houden nl. steeds een ‘moeten’ in, regulatieve geven de grenzen aan, waarbinnen het gedrag zich voltrekken mag; zij slaan op een ‘mogen’ of op een verplichting tot ‘nalaten’²⁵. Voor mijn doel zou ik de term ‘regulatief’ echter op een wat andere wijze willen omschrijven, nl. als :‘dat, wat ertoe bijdraagt een verdeling te regelen’. Daarmee wordt de betekenis niet gewijzigd, maar wel zover verwijd, dat we in staat zijn het regulatieve aspect van alle sociale normen te herkennen. Want of normen nu een bepaalde gedragslijn voorschrijven of haar juist verbieden, zij leveren ons hoe dan ook een maatstaf om de deelnemers aan het sociale leven te onderscheiden in hen, die de norm volgen en hen, die haar overtreden. Langs die weg maken ze het mogelijk te bepalen, op wie bepaalde sancties moeten worden toegepast. Of anders gezegd: hoe de sancties moeten worden verdeeld. In deze zin is het strafrecht een regulatieve institutie.

De ruime betekenis, waarin alle normen regulatief zijn, plaatst ze echter buiten de structuur-vorming. Weliswaar helpen ze een verdeling te regelen, en dan een differentiële verdeling, maar het is er niet een van rechten. Ook dat laatste is nog wel te construeren, door nl. te stellen, dat alle leden van een samenleving er recht op hebben, dat op een effec-

tieve manier met de passende sancties tegen overtreders van normen wordt opgetreden. In dat geval verliest de verdeling echter zijn differentiële karakter. Beperken we ons even tot het strafrecht, dan kunnen we dat zeker beschouwen als een institutie, die een differentiële verdeling van sancties regelt. Bezien we het passend functioneren van het strafrecht echter als een recht der rechtssubjecten, dan springt in het oog, dat alle rechtssubjecten dit recht bezitten, ongeacht enige specifieke rol, die ze vervullen. Het differentiële karakter van de verdeling blijkt dan slechts in schijn te bestaan. Terloops zij opgemerkt, dat hieruit tevens volgt, dat een verdeling van sancties pas structuur-vormend werkt, zodra het toepassen van een bepaalde sanctie als recht tot een bepaalde rol behoort, of een rol het recht insluit door een bepaalde sanctie getroffen te worden. Dit is minder paradoxaal dan het lijkt, zodra we denken aan een sanctie als openbare bespotting, bijvoorbeeld door een cabaretier. Het zijn slechts de bekleders van bepaalde rollen, die het twijfelachtig voorrecht genieten door haar getroffen te worden.

De regeling van een verdeling van rechten werkt dus pas structuur-vormend, wanneer zij een differentiële verdeling is. Ook moet zij in ieder geval een verdeling van *rechten* zijn. Dit woord 'rechten' heb ik tot nu toe zonder nadere toelichting gebruikt. Met deze term wil ik tot uitdrukking brengen, dat de verdeling zich regelmatig met een zekere constantheid herhaalt. Dat wil dus zeggen, dat in die term het geïnstitutionaliseerde karakter van deze verdeling opgeborgen ligt. Dit geeft mij de gelegenheid terug te komen op mijn stelling dat roldeling, die als gevolg van voortgaande culturele differentiatie optreedt, de kiem kan vormen voor het ontstaan van nieuwe sociale posities. Het is echter heel wel mogelijk, dat twee rollen de potentie hebben zeer verschillende rechten aan zich te verbinden, zonder dat dit verschil in de maatschappelijke verdeling van rechten reeds tot stand is gekomen. Elk besef omtrent verschillen in positie van groepen rolbekleders kan uiteindelijk het uitgangspunt worden voor een verschil in rechten, dus voor een objectief verschil in sociale positie. Een dergelijk verschil behoeft echter in het geheel niet te ontstaan. Een groep kan zeer lang voor zijn erkenning strijden.

Dit feit doet ons inzien, dat het inderdaad eerst de rollen zijn, die ontstaan, terwijl het uitkristalliseren van afzonderlijke daarbij behorende posities op zich kan laten wachten of geheel kan uitblijven. Er is dus zoiets als een 'regulative lag', die – zoals we straks nog zullen zien – de

sociale structuur in een voortdurende staat van anomie, dit is van normloosheid, houdt. Dit uitblijven van het uitkristalliseren van een sociale positie kan zelfs zover gaan, dat aan de bekleders van bepaalde rollen, elk recht onthouden wordt. Dit betekent niet, dat de bekleders van deze rollen in het geheel geen deel hebben in de schaarse goederen en diensten. Wel echter, dat de toevoer van hun aandeel geen constantie en regelmatigheid vertoont. In dit geval plegen we te zeggen, dat zij geheel van vraag en aanbod afhankelijk zijn.

Dat er een dergelijke regulatieve achterstand kan bestaan, bewijst nog eens overtuigend, hoe zinvol het is de begrippen 'rol' en 'sociale positie' op de door ons voorgestelde wijze van elkaar te onderscheiden, en definitorsch van elkaar los te maken. Alleen met behulp van dit onderscheid, slagen we erin de sociale structuur als een systeem van sociale posities op te vatten, en deze posities te zien als de posities, die door rollen worden ingenomen, en niet door rolbekleders, d.w.z. slagen we er werkelijk in de rolbekleders uit het structuur-begrip weg te denken. Verdenkt U mij er nu niet van een zucht van voldoening te slaken, dat ik erin geslaagd ben de mens uit mijn begrippenwereld te elimineren. Deze ontmenselijking van het structuur-begrip heeft niets tragisch, omdat zij nooit zover kán gaan de mens als bouwer van elke sociale structuur over het hoofd te zien, en evenmin ooit in staat is hem aan de werking van die structuur te onttrekken. Er is dus slechts sprake van een mentaal experiment, dat het inzicht oplevert, dat studie van de sociale structuur niet voldoende is om het handelen van mensen in groepsverband te verklaren. Voorzover en zo vaak men zulk een verklaring van de sociologie verwacht en zij, door uit te groeien tot een wetenschap van het sociale handelen, hieraan poogt te beantwoorden, gaat zij haar grenzen te buiten. Het sociale handelen tot object te kiezen, vereist kennis van en inzicht in de werking van zowel het sociale, als het persoonlijkheids-systeem en bovendien van de wijze, waarop zij in elkaar grijpen. Deze opgave behoeft de gezamenlijke inspanning van alle sociale wetenschappen. Misschien, dat sociologie, cultuur-anthropologie en sociale psychologie in de bewerking van dit veld en in het formuleren van de problemen, die er verborgen liggen, vooraan moeten gaan. Maar de individuele psychologie, met name de persoonlijkheidspsychologie en de diepte-psychologie, noch de economie en de geschiedenis kunnen hierbij gemist worden. Het verbaast ons daarom niet, dat een poging als

die van Parsons om een samenhangende theorie van het sociale handelen te ontwerpen, voorlopig schipbreuk heeft geleden. Zijn werk is een reusachtig ondernemen, dat zeker met medewerking van sociologen voortgezet dient te worden. Ik meen echter, dat de sociologie door zich – althans voor een wijle – op haar eigen domein terug te trekken, een betere bijdrage zal kunnen leveren tot het oplossen van deze buiten haar eigenlijke gebied liggende problemen²⁶.

De door mij verdedigde structuur-opvatting vind ik ook daarom zo aantrekkelijk, omdat zij – rond de maatschappelijke verdeling van schaarse goederen als vitaal middelpunt – plaats biedt aan zeer belangrijke institutionele componenten van onze samenleving, waarvan de sociologie haar aandacht soms afgewend schijnt te hebben. De regeling van arbeidsvoorwaarden, waarvan de stabiliteit door middel van het arbeidsrecht met vele garanties omkleed is, behoort geheel binnen dit structuur-begrip. Hetzelfde geldt voor de regeling van het scheppen en verdelen van politieke macht, dus ook voor het kiesrecht, dat iedere staatsburger boven een bepaalde leeftijd bezit en het recht van vereniging en vergadering, door middel waarvan hij een collectieve macht kan vormen. De groepen en organen, die bij deze regelingen zijn ingeschakeld moeten dan ook in de studie van de sociale structuur betrokken worden.

Hoewel men bij menige socioloog de bewering zal vinden, dat de sociologie zich allereerst met geïnstitutionaliseerde elementen van samenleven bezighoudt, treft men in het gangbare sociologische onderzoek helaas meer aandacht aan voor de meer vluchtige en oppervlakkige elementen van de sociale realiteit, als houdingen en meningen. Bovendien schijnt de socioloog zich vooral te interesseren voor die gebieden van de samenleving, waarbinnen aan de leden een keuze wordt gelaten; waarbinnen met andere woorden geen stabiele regeling van hun handelen is uitgekristalliseerd. Dat wil zeggen, dat de aandacht van de socioloog zich dus meestal richt op die elementen van het sociale, die zich betrekkelijk amorf en niet meer dan voorlopig bepaald, binnen de grenzen van de institutionele kaders uitstrekken. De idee van een sociale structuur, zoals ik die hier heb geponeerd, tracht nu juist deze institutionele kaders tot het hoofdobject van de sociologie te maken.

Beperken wij ons dus voorshands tot de studie van de maatschappelijke verdeling van rechten, dan zal onze eerste taak moeten zijn, de vraag te beantwoorden, waarop in dit proces van verdeling recht ver-

kregen wordt. Tot nu toe hebben we alleen maar zeer algemeen en losweg gesproken over 'schaarse goederen, materiële en immateriële, die als waardevol worden beschouwd'. Het ligt echter allerminst in onze bedoeling het structuur-begrip zó te constitueren, dat de sociale structuur van twee culturen zou kunnen verschillen in de aard van de verdeelde goederen. Indien we aan de eerder gestelde eis, dat uit het structuur-begrip de interculturele variaties geëlimineerd zijn, willen blijven voldoen, zal elke structuur moeten zijn opgebouwd uit de differentiële verdeling van *dezelfde* schaarse goederen. Als gevolg daarvan zullen twee structuren alleen kunnen verschillen in de combinaties van rechten tot sociale posities en in de gronden, waarop deze rechten verdeeld worden. We beschikken dus over een tamelijk duidelijke richtlijn voor het vinden van het abstractie-niveau, waarop onze analyse zich zal moeten voltrekken.

Een belangrijk richtpunt is trouwens ook in onze definitie aanwezig, nl. dat alleen een differentiële verdeling van *schaarse* goederen structuurvormend werkt. Het is dus niet voldoende, dat er een differentiële verdeling van enig goed bestaat. Zodra dit goed in ongelimiteerde hoeveelheid beschikbaar is, draagt de verdeling daarvan niet tot maatschappelijke geleding bij. In dat geval zou iedereen zich er voldoende van kunnen toe-eigenen zonder dat hierdoor anderen in hun rechten worden geschaad. Dat we werkelijk niet met een schaars goed te maken hebben, zal dan moeten blijken uit het bestaan van een norm, die het gelijke recht van een ieder op het bezit van zulk een goed uitspreekt. Het is op deze gronden, dat bijvoorbeeld de kennelijk differentiële verdeling van arbeidsvoldoening over arbeidsrollen, niet tot het scheppen van een sociale geleding leidt. In onze maatschappij leeft immers duidelijk de overtuiging, dat ieder gelijk recht erop heeft arbeidsvoldoening te smaken. Daarbij bestaat zeker niet de opvatting, dat de vergroting van de arbeidsvreugde van bepaalde groepen ten koste zal moeten gaan van de arbeidsvoldoening, die reeds door de overigen wordt genoten.

De gevolgtrekking hieruit moet daarom wel zijn, dat het bij structuurvorming gaat om: de verdeling van productie-middelen en consumptiegoederen; de verdeling van de tijd, die het vervullen van rollen minimaal vereist, omdat immers de tijd zelf niet ongelimiteerd voorhanden is; de verdeling van gezag als: het recht om van anderen gehoorzaamheid te mogen verwachten. (Dit zal een schaars goed blijven, zolang de mens

niet, evenals de kippen, in een 'pecking order' is opgenomen); de verdeling van onafhankelijkheid, dat is: de mate, waarin een rol zich aan supervisie en correctie onttrekt en tegen een overtreding van regels niet of in ieder geval niet onmiddellijk met een sanctie kan worden opgetreden. (Het is de grote mate van deze onafhankelijkheid in de positie van de hoogleraarsrol, die de bekleding daarvan zo aanlokkelijk maakt); de verdeling van politieke macht; de verdeling van verzorging en bescherming; de verdeling van prestige; de verdeling van roem.

Ik pretendeer met deze opsomming geen volledigheid of systematiek en met de analyse waar zij het resultaat van is, geen diepgang. Het is mij voorlopig voldoende schetsmatig aan te geven, in welke richting de studie der sociale structuur zal moeten verlopen. De opsporing van de schaarre goederen, die door hun differentiële verdeling over de rollen van een cultuur, tot elementen van sociale positie worden, vormt daarbij – zoals ik daareven al stelde – een eerste werkerterrein. Op basis daarvan zal het macro-sociologische onderzoek, dunkt mij, aanzienlijke veranderingen kunnen en moeten ondergaan. In plaats van de gangbare structurele classificaties naar verschillen in leeftijd, geslacht, beroep, opleiding, enz., zullen nu classificaties moeten komen naar de structurele criteria, die we hierboven hebben opgesomd.

Het komt mij voor, dat daarmee een aanzienlijke verbetering kan worden bereikt. De persoonsgegevens, die in de doorsnee-enquête de sociale positie van de ondervraagden plegen te indiceren, vormen immers bij nader inzien een onsamenhangend en geïmproviseerd geheel. Sommige van die gegevens kunnen geacht worden te staan voor rollen, die bekleed worden, zoals beroep (nl. de beroepsrol) en burgerlijke staat (nl. de gezinsrol). Andere staan voor een element, dat de wijze van rolvervulling beïnvloedt, als geslacht, of voor zuiver culturele verschillen, als kerkelijke gezindte. Tenslotte zijn er elementen aanwezig, als leeftijd en opleiding, die geen deel uitmaken van enige sociale positie, maar op grond waarvan rollen met een bepaalde sociale positie wel of niet toegankelijk zijn. Zuiver structureel zijn derhalve alleen die gegevens, die het bekleeden van een bepaalde rol aanduiden, als beroep en burgerlijke staat, omdat we mogen aannemen, dat binnen een bepaalde cultuur een bepaalde rol een bepaalde sociale positie inneemt.

Nu heeft echter onze analyse uitgewezen, dat de positie van enige rol uit meerdere elementen bestaat. Het gevolg is, dat de indicator 'beroep'

gebruikt kan worden om zowel een verschil in de beschikking over consumptie-goederen als een verschil in gezag, prestige of onafhankelijkheid aan te duiden. Dit is echter pas gerechtvaardigd, wanneer we zouden weten, dat één en dezelfde rangschikking van beroepsrollen de mate weerspiegelt, waarin de genoemde schaarse goederen verdeeld zijn over de posities, die deze beroepsrollen innemen. Of anders gezegd: we kunnen met één classificatie van beroepen inderdaad verschillen in sociale positie aanduiden, wanneer elke beroepsrol, waarvan de vervulling op meer gezag recht geeft dan andere beroepsrollen, ook meer dan deze rollen recht verleend op prestige, onafhankelijkheid enz. Dit is op zijn minst genomen onzeker.

De consequentie hiervan is, dat zich een tweede werkerterrein aan de onderzoeker van de sociale structuur opdringt, en wel het onderzoek naar de combinaties van rechten, die met uiteenlopende rollen samenhangen. Omdat de meeste van deze rechten als componenten van sociale posities in meerdere of mindere mate aan rollen toevallen, zal het inderdaad mogelijk zijn de rollen te rangschikken naar de hoeveelheid, die hun positie van een bepaalde component bevat. Beschouwen we de componenten als evenzovele dimensies van een positie, dan zouden we elke positie kunnen voorstellen als een punt in een meerdimensionele ruimte. Evenzeer laat zich theoretisch denken, dat we door een bestudering van de onderlinge ligging van deze punten in de bedoelde kenmerken-ruimte, een totaal-rangschikking tussen de posities tot stand zouden kunnen brengen²⁷. Een dergelijke werkwijze zou wellicht eindelijk een oplossing kunnen geven voor het probleem, dat de classificatie van beroepsrollen tot nu toe stelt²⁸.

Zouden we er inderdaad in slagen de rangschikking van rollen naar de plaats, die zij op de dimensies van gezag, beschikking over productiemiddelen en consumptiegoederen, onafhankelijkheid, enz. innemen, te sommeren tot één totaal-rangschikking, dan zou daardoor belangrijk voorwerk zijn verricht voor het onderzoek, dat structuurverschillen als uitgangspunt wil nemen. In ieder geval lijkt verder werken in deze richting de moeite waard. Zij kan aansluiting zoeken bij bepaalde noties van Sorokin²⁹, waarin de sociale posities worden opgevat als punten in een zgn. 'sociale ruimte'. Deze noties zijn door Gadourek in een appendix van zijn proefschrift theoretisch nader uitgewerkt³⁰. De ironie van het lot wil, dat deze gedachte indertijd ten onrechte door mij gekritiseerd is³¹.

Voert een dergelijke poging niet tot een eenduidig resultaat, m.a.w. zouden de verschillende rangschikkingen van rollen naar de mate, waarin ze over bepaalde componenten van positie beschikken, geheel disparaat blijken, dan zal het macro-sociologische onderzoek de classificatie naar rollen moeten opbreken in afzonderlijke classificaties naar componenten van sociale positie. Zolang daarbij binnen één en dezelfde cultuur gewerkt wordt, zullen vele onderscheidingen, die theoretisch denkbaar zijn, empirisch niet optreden. Evenals echter bij het verzamelen van de zgn. persoonsgegevens in het huidige onderzoek, zal zeer tegen het insluipen van routine gewaakt moeten worden. Over het algemeen zullen bijvoorbeeld de posities van arbeidsrollen binnen onze cultuur naar 'arbeidstijd' nauwelijks uiteenlopen. Deze component zal dus bij het aanbrenge van het structurele reliëf buiten beschouwing kunnen blijven, behalve wanneer naast industriële ook agrarische beroepen in het onderzoek betrokken zijn. Tussen deze beroepsrollen zijn immers aanzienlijke verschillen in arbeidstijd blijven bestaan, doordat de arbeidstijd in de landbouw zich nu eenmaal minder gemakkelijk laat reduceren en regelen en een regeling ervan bovendien veel moeilijker uitgevoerd en gehandhaafd kan worden. Ten aanzien van de beschikking over consumptiegoederen zullen tussen bepaalde hand-arbeidersrollen en ambtenarenrollen nauwelijks verschillen bestaan. Men kan zich dus een classificatie denken, waarin zij samengevoegd worden. In een ander verband kan het echter van grote betekenis zijn beide groepen rollen te onderscheiden, en wel op grond van structurele verschillen, die teweeggebracht worden door het ontbreken bij de handarbeiders van een vast dienstverband, dat een recht is van vele ambtelijke rollen en door het onthouden aan de laatsten van het recht tot staken, dat de handarbeiders wel bezitten.

Zien wij goed, dan eist de verdeling van schaarse goederen, die aan de sociale structuur het aanzien geeft, een tweezijdige regeling, dus ook een tweezijdige institutionalisering. Enerzijds dienen er regels te zijn, op grond waarvan bepaalde hoeveelheden van schaarse goederen in de sociale positie van een bepaalde rol gecombineerd worden. Dat deze regels vaak de vorm aannemen van 'een recht hebben op' duidt, zoals ik reeds eerder betoogde, op de institutionalisering van zulk een geregelde combinatie in een sociale positie. Anderzijds behoeft het ontstaan en in stand blijven van een structuur regels voor de onderlinge ver-

deling der schaarse goederen en van de rechten daarop. Het gaat nu niet om het samenbrengen van bepaalde rechten in één bepaalde sociale positie, maar om het op elkaar afstemmen van de samenstelling van alle sociale posities. De studie van deze tweevoudige regeling vormt een derde werkterrein voor de onderzoeker van de sociale structuur.

Er bestaan twee opvattingen, waarin voor de aanwezigheid van dergelijke verdelingsregelingen geen plaats is. Eén opvatting is inhaerent aan de relationele structuur-idee van de interactionisten. Zij stelt, dat de elementen, die gezamenlijk een sociale positie vormen direct uit de inhoud van de rol afgeleid kunnen worden, omdat zij het spiegelbeeld vormen van de verplichtingen, die deze rol oplegt, ^{31a}. Wanneer dus door voortgaande rol-deling een nieuwe taak in een nieuwe rol wordt afgezonderd, zouden daarmee de 'rechten', aan deze rol verbonden, reeds geïmpliceerd zijn. Wij menen deze opvatting niet opnieuw te hoeven bestrijden. Het is hier echter wel de plaats toe te geven, dat componenten van sociale positie als 'onafhankelijkheid' en 'gezag' althans ten dele aan een rol inhaerent kunnen zijn. Rollen, waarvan de bekleding een zeer speciale deskundigheid eisen, zullen onvermijdelijk een grote mate van onafhankelijkheid insluiten. Leidinggevende rollen zullen onherroepelijk een positie van méér gezag innemen dan uitvoerende rollen. Dit neemt niet weg, dat – met name binnen bureaucratieën – de bekleeders van bepaalde rollen soms in staat zijn een positie van groter gezag te scheppen, dan hen op basis van de taakverdeling aanvankelijk is toegedacht. Indien we dit al niet eerder opgemerkt zouden hebben, heeft Parkinson ons toch wel definitief hiervoor de ogen geopend³².

Een tweede opvatting wil, dat de verdeling van schaarse goederen vooral door middel van het vrije spel van vraag en aanbod geregeld wordt. De werking van vraag en aanbod wordt hier, zoals eerder tot uitdrukking is gebracht, als de niet-geïnstitutionaliseerde sector van de maatschappelijke verdeling beschouwd. De eisen van dit betoog liggen daardoor juist tegengesteld aan dat van Van Doorn in zijn Rotterdamse oratie³³. Hem ging het erom aan te tonen, hoezeer marktprocessen geïnstitutionaliseerd zijn; mij is het er om te doen, dat binnen de perken van deze institutionalisering de werking van vraag en aanbod juist het tegendeel van stabiliteit en herhaalbaarheid betekent. De hoeveelheid aan schaarse goederen, waarover men dan door zijn aanbod om een bepaalde rol te bekleden, gaat beschikken, wordt immers door zéér tijde-

lijke, van moment tot moment en geval tot geval wisselende factoren bepaald. Dit meen ik, is het eigene van de economische mededinging. Als gevolg daarvan krijgt men niet, waarop men volgens een door de tijd constante regeling 'recht' heeft, maar wordt de prijs, die men kan bedingen o.a. bepaald door de reeds bestaande verdeling van macht. De organisatie van een marktpartij betekent in dit verband alleen maar, dat de machtsverdeling, die de ruil beïnvloedt, een wijziging ondergaat.

De opvatting, dat dit mechanisme zou prevaleren, schiet echter alleen daarom al tekort, omdat de schaarse goederen, waarvan wij de verdeling bestuderen, veel meer omvatten dan economische goederen. Zo is 'roem' misschien wel een goed, dat men in mededinging met anderen verkrijgt. Er bestaan echter, bijvoorbeeld voor het behalen van roem als uitvoerend musicus, algemeen aanvaarde normen, waaraan de prestaties gemeten worden. Gemeten worden door daartoe aangewezen instanties als de recensenten en de kring van vakgenoten. Roem behalen in de wetenschap heet daar 'naam maken'. Eén van de belangrijkste regels op grond waarvan 'naam' verworven kan worden, wil dat de wetenschapsbeoefenaar zich erop kan beroepen als eerste een denkbeeld te hebben geopend. Ook hier is geen sprake van de werking van vraag en aanbod, maar integendeel van een geïnstitutionaliseerde regeling, die een recht op 'naam' geeft³⁴.

Overigens sluit ik mij ten aanzien van het tot stand komen van de positie van arbeidsrollen geheel bij Van Doorn aan. Op de arbeidsmarkt spelen vraag en aanbod hun rol, maar dan binnen de grenzen, die door institutionele kaders zijn vastgelegd. Dat vraag en aanbod aan institutionele banden zijn gelegd, houdt mij hier echter minder bezig, dan dat de verdeling van schaarse goederen althans ten dele door hun vrije spel beheerst wordt. Daarmee is immers in beginsel toegegeven, dat de sociale structuur, ook al wordt zij dan als een systeem opgevat, allermindst een gesloten systeem vormt. Er lopen talloze breuklijnen doorheen, talloze verbindingen ontbreken. Van een systeem kan sprake zijn, omdat de wijziging van één positie door de schaarste der verdeelde goederen, onvermijdelijk de wijziging van andere posities ten gevolge moet hebben. Geen gesloten systeem echter, omdat de rol van vraag en aanbod in de verdeling wijst op een onvolledige en gebrekkige institutionalisering. Als gevolg daarvan is veranderlijkheid een onvermijdelijke karaktertrek van elke sociale structuur.

Veranderlijkheid vindt binnen de leemten van het systeem zijn mogelijkheden en in de schaarste der te verdelen goederen zijn beweegkracht. Schaarste betekent immers per definitie, dat het verlangen bestaat om over meer te beschikken. Dat de weg naar meer altijd op één of andere manier openblijft voor discussie, loven en bieden, dringen en dreigen, schept een continue toestand van anomie³⁵. De schaarste fungeert daarmee als een onuitputtelijke energiebron, die de sociale structuur tot een 'perpetuum mobile' maakt. Het lijkt mij daarom, dat in de hier gegeven opvatting van sociale structuur haar veranderlijkheid geen nadere verklaring behoeft, en dat het geen zin heeft in de structurele beschouwingswijze een sociale statica te zien, waaraan een afzonderlijke dynamica zou moeten worden toegevoegd. Van dynamisering, zoals voor het relationele structuur-begrip nodig lijkt, behoeven we hier verder geen programma-punt te maken³⁶.

Omdat elke maatschappelijke verdeling van rechten dus op betrekkelijke losse schroeven staat, moet aangenomen worden, dat ook aan een klasseloze samenleving geen groter stabiliteit beschoren zou zijn. Wij kunnen geen bijzondere redenen vinden, waarom in een dergelijke maatschappij, die als gevolg van verre gaande nivellering vrijwel structuurloos zou zijn, de aan elke verdeling inherente anomie plotseling opgeheven zou blijken. De vraag is echter, of dit de enige en ook de meest wezenlijke betekenis is, die we aan het begrip 'klasseloze' maatschappij kunnen geven. Klasseloos in de zin van 'structuurloos', duidt op het ontbreken van sociale differentiatie, niet echter op het ontbreken van sociale stratificatie. Willen we klasseloos in die betekenis opvatten, dan moeten we onze sociale structuur als 'systeem van sociale posities' eerst gaan opvullen met mensen, die door het bekleden van rollen de daarbij behorende posities innemen.

Het onderscheid tussen sociale differentiatie en stratificatie, dat hier in het voetspoor van Buckley gemaakt wordt, is misschien niet direct doorzichtig³⁷. Het geeft zijn geheim wel het snelst prijs, wanneer we ons een samenleving voorstellen, waarin geen enkel verband bestaat tussen de sociale positie van ouders en kinderen, waarin m.a.w. een volstrekte mobiliteit tussen de generaties plaatsvindt. Ook al zou zulk een samenleving een aanzienlijke ongelijkheid in sociale posities vertonen, dan nog zou zij ongestratificeerd zijn. 'Stratificatie' houdt immers altijd de notie in van 'strata', d.i. van collectiviteiten, die in de loop van meer-

dere generaties ten opzichte van elkaar dezelfde posities blijven innemen. Erfelijkheid van de sociale positie der ouders is een onmisbaar element van stratificatie. Maatregelen ter vergroting van de verticale sociale mobiliteit zijn er dan ook altijd op uit die erfelijkheid te verzwakken. Hoewel aarzelend, hebben belangrijke groepen in onze maatschappij zich op deze weg begeven. Het is echter zeer de vraag, of er velen zijn, die 'klasseloosheid' als uiteindelijke consequentie van dit beleid zouden willen aanvaarden. Voor een vrijwel onbeperkte mobiliteit zijn we door Michael Young's satire op de 'meritocratie' al weer bang gemaakt³⁸. En dat misschien nogal ten onrechte.

Hoe dan ook behoort de studie van de gronden, waarop de posities in een sociale structuur door individuen bezet worden met evenveel recht tot het terrein van het structuur-onderzoek als de studie van de gronden, waarop aan rollen bepaalde posities worden toegekend. Het laatste heeft in mijn ogen stellig prioriteit, maar is daarmee niet belangrijker. Intussen is er winst geboekt: bij de studie van positie-toewijzing aan individuen moeten we alleen letten op die eigenschappen en kenmerken van individuen, die een bepaalde rol met een bepaalde positie voor hen toegankelijk maken. Op een ander plan dienen we dan de eigenschappen en kenmerken van rollen te bestuderen op grond waarvan ze voor een bepaalde positie in aanmerking komen.

Het heeft wellicht velen van U verbaasd, dat ik nog met geen woord heb gesproken over de functies van sociale differentiatie en stratificatie, van rol-deling, positie-schepping en positie-toewijzing. Als ik van mening ben, dat dit niet in de sociologie-als-zodanig thuishoort, is dat niet, omdat men het tot nog toe nauwelijks boven ideologisch strijdpunt heeft kunnen uitheffen³⁹. Neen, het is dat ik ervan overtuigd ben, dat deze problematiek in een wetenschap van het sociale handelen thuishoort. Of die echter wel zo gebaat zal zijn met de structureel-functionele benaderingswijze, acht ik zeer te betwijfelen.

Het functionele gezichtspunt vindt echter wel zijn plaats in de studie van de sociale structuur, voorzover het gaat om de functies en dysfuncties van groepen, instellingen en mechanismen en van een eenmaal bestaande verdeling voor de steeds opnieuw plaatsgrijpende maatschappelijke verdeling. Structurele dysfunctionaliteiten hebben in de sociologie inderdaad steeds de aandacht getrokken. Zo is bijvoorbeeld Michels getroffen geweest door de dysfunctionaliteit van de bijna onbeperkte

macht, die voor het dagelijks functioneren van grote organisaties aan de leiders-rollen moet worden toebedeeld voor de periodieke herverdeling van deze macht over de leden-rollen, die bijvoorbeeld ter gelegenheid van een congres volgens de normen der democratie zou moeten plaatsvinden⁴⁰. Er groeit dus gemakkelijk een machtsverdeling, die eenzijdiger is dan men op grond van de rechten zou mogen verwachten.

Een recht, als een geïnstitutionaliseerde toewijzing van schaarse goederen, is dus kennelijk zeer kwetsbaar. Ons recht als leden van grote organisaties om invloed op het door hun gevoerde beleid te maken, staat ons duidelijk voor ogen. De usurpatie ervan, die we dagelijks ervaren, aanvaarden we, omdat dit de zgn. 'harde' realiteit is. Laten we echter in het oog houden, dat zulk een recht, gecodificeerd en algemeen erkend, of ongeschreven en slechts aanwezig in het besef van bepaalde groepen, de hefboom kan worden, waarmee de structuur uit zijn impasse gewrikt kan worden.

De maatschappelijke verdeling, waardoor de sociale structuur tot stand komt, biedt – zagen we – veel ruimte voor de werking van willekeurige krachten; en de rechten, waarmee zij rekening zou moeten houden, laten zich gemakkelijk vanuit machtsposities afgrendelen. De bezitters van deze rechten zullen vaak lang zwijgen of zich zelfs camoufleren om in hun egelstellingen niet op te vallen. Er breekt soms echter in de maatschappelijke ontwikkeling een moment voor een succesrijke uitval aan.

Aan het einde gekomen van mijn eigenlijke oratie, spreek ik allereerst mijn erkentelijkheid uit jegens Hare Majesteit de Koningin, dat Zij door Haar handtekening mijn benoeming heeft willen bekrachtigen.

Mijne Heren Curatoren,

Het heeft stellig zijn nadelen de zo belangrijke rol van hoogleraar te gaan bekleden binnen het dienstverband waarin men reeds jaren werkzaam is geweest. Het gevolg is, dat de plichten voorshands een lichte last zijn tegenover het genot van de nieuw-verworven rechten. Ik hoop daarom, dat aan mij de tijd zal worden gegund tot een dieper besef te komen van de bijzondere verplichtingen en verantwoordelijkheden, die het hoogleraarsambt opleggen. Van mijn toewijding en ernst kunt U verzekerd zijn.

Dames en Heren Leden van de Senaat,

Tot mijn grote vreugde heb ik mogen ervaren, hoezeer U voor een nieuweling in Uw kring openstaat. Ik verheug mij er zeer op de contacten, die reeds met velen Uwer bestaan, te kunnen intensiveren. Dit komt mij te meer begerenswaardig voor om het vele, dat ik wetenschappelijk én menselijk nog van U hoop te mogen leren.

Mijne Heren Leden van de Faculteit der Sociale Wetenschappen i.o.,

Het is mij niet wel mogelijk mij in Uw midden een vreemde te voelen. Er zijn zovele aanleidingen geweest in de afgelopen jaren met U samen te werken, dat ik geen moeite heb mij als een lid van Uw gezelschap te beschouwen. Ik zie het als een gunstig voorteken, dat mijn benoeming heeft plaatsgevonden op het moment, dat de Wet op het Wetenschappelijk Onderwijs de mogelijkheid van een eigen faculteit voor onze wetenschappen heeft geopend. Ik verwacht, dat binnen het verband van deze nieuwe faculteit de scheiding van Westerse en Niet-westerse sociale wetenschappen minder gevoeld zal worden.

Waarde Van Heek,

Het lot is mij wel zeer gunstig geweest, dat ik Uw medewerker heb kunnen worden. Ik kan mij nauwelijks iemand denken, die een dergelijke veeleisendheid tegenover zichzelf en anderen aan het vermogen paart, die anderen ruimte tot ontplooiing te laten binnen het raam van de opgedragen taak.

Behalve werkgever werd U ook mijn leermeester. Onder Uw leiding heb ik een groei kunnen doormaken van sociologisch geïnteresseerd sociaal-geograaf tot socioloog pur sang.

Werkgever, leermeester en ook vriend. De bijzonderheden van onze vriendschappelijke relatie onttrekken zich aan deze plechtigheid, maar danken voor Uw vriendschap mag ik hier toch wel. Ik hoop zeer haar waardig te blijven.

Waarde Beerling,

Ik beschouw het als een groot voorrecht én als een opgave Uw collega te zijn. In het onderwijs zijn wij bezig wegen van samenwerking te exploreren, die veelbelovend lijken. Uw voorbeeld heeft er mij eens te meer van overtuigd, hoezeer wetenschapsbeoefening een alles doordringende houding van openheid tegenover wereld en mensen dient te betekenen.

Waarde Fabrenfort,

Bizondere omstandigheden hebben ertoe geleid, dat de eerste na-oorlogse generatie van Amsterdamse sociaal-geografen in een uiterst gevoelige periode hun studie zonder leermeester moesten voortzetten. Zij genoten daardoor een vrijheid, tegelijkertijd vol mogelijkheden en gevaren.

Hoe vaak heb ik niet de behoefte gevoeld U, Waarde Fahrenfort, te zeggen, hoezeer U mij geholpen hebt die gevaren te ontlopen. U bent het, die een sterke critische zin in mij geplant hebt, maar U bent het ook, die mij in momenten van persoonlijke tegenslag door Uw warme belangstelling en door Uw nuchtere schatting van kansen en omstandigheden de weg hebt helpen vinden.

Waarde Den Hollander,

Het zou mij lief wezen, wanneer de fanatici, die het hoorcollege geheel in onbruik willen brengen, zich eens onder Uw gehoor zouden plaatsen. Ik ben ervan overtuigd, dat zij daarna hun overtuiging zouden matigen.

Hoewel ik misschien niet door U met de sociologie heb kennisgemaakt, U bent het toch geweest, die mij het zekere besef heeft gegeven, deze en geen andere wetenschap te willen beoefenen. En dan met volle overgave te willen beoefenen.

Mijne Heren Leden van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid,

Ik meen vele redenen te hebben het als een voorrecht te beschouwen juist in Uw Faculteit benoemd te zijn. Hoewel ik in het afgelopen jaar heb moeten ervaren hoe vreemd ik tegenover Uw vak sta, en tegenover de wijze, waarop U het beoefent, ik blijf bij mijn vaste voornemen bij te dragen tot het ontwikkelen van een rechtssociologie. Ik besef ten eerste, dat deze tak der sociologie niet alleen als sociologie aanvaardbaar zal moeten zijn, maar evenzeer door U als een visie op het recht moet kunnen worden herkend en erkend.

Waarde Glastra van Loon,

Zeer in het bijzonder verheug ik me op onze wetenschappelijke samenwerking. Omdat de vele verplichtingen, die ons elders binden de frequentie van ons contact zeer hebben beperkt, juich ik het bijzonder toe, dat wij zullen gaan pogen gezamenlijk onderwijs te geven.

Dames en Heren Medewerkers van het Sociologisch Instituut,

Ik kom uit Uw midden voort en blijf in Uw midden werken. Dat stemt mij gelukkig, omdat dit Instituut, waarvan ik bijna de gehele groei heb meegemaakt, voor mij een soort tehuis is. De familie, die wij daarin gezamenlijk vormen, heeft zich in de afgelopen jaren zeer uitgebreid. Dat moest wel gevolgen hebben voor de onderlinge relaties. Het verheugt mij steeds te merken, hoeveel er echter aan waar familie-leven nog mogelijk is. Het verheugt mij evenzeer, dat wij in staat blijken tot aanzienlijke collectieve prestaties. Laten wij zó samen blijven werken!

Dames en Heren Studenten,

U en ik zijn eigenlijk nogal goede bekenden. Door Uw toedoen ben ik mij als Amsterdammer in Leiden gaan terechtvinden en heb ik een voor mijzelf verbazingwekkende en eigenlijk wel wat bedenkelijke identificatie bereikt. Verliest U echter niet uit het oog, dat ik mij daarom zo gemakkelijk heb laten overplanten, omdat in mijn besef de sociologie één en ongedeeld is. Gelukkig zal ook niemand van mij verwachten in Leiden Amsterdamse sociologie te komen doceren. Dat neemt echter niet weg, dat er – buiten Amsterdam, Leiden of enig ander spiritueel vaderland – een eigenheid is, die men zich niet door de sociologie moet laten ont-nemen. Ik zal pogen, dat wat ik als mijn onvervreemdbare zelf ervaar in de wijze, waarop ik de sociologie beoefen en doceer, duidelijk tot uitdrukking te brengen. Ik ben ervan overtuigd, dat ik alleen langs die weg in staat zal zijn U het gelaat van de sociologie te tonen.

VERWIJZINGEN

1. Simmel meende, dat de sociologie nog zo weinig rijp was, dat het schrijven van een systematische inleiding prematuur zou zijn. De sociologie bewees haar bestaansrecht in zijn ogen doordat zij nu eenmaal beoefend werd. Dat liet zich voor hem rechtvaardigen, doordat de mens wel vaker superstructuren bouwt, terwijl de fundamenteën nog onzeker zijn.
2. Uiteraard is het niet mijn bedoeling het voor te stellen als zouden we hier met een geloofspunt te maken hebben. De plaats van de structurele beschouwingwijze in de sociologie is m.i. een zeer centrale. Voor die overtuiging meen ik goede gronden te kunnen aanvoeren. Dat vele sociologen door de tijd dezelfde overtuiging waren toegegaan, is er slechts één.
3. J. A. A. VAN DOORN EN C. J. LAMMERS, *Moderne Sociologie. Systematiek en analyse*, 1959, p. 140.
4. op. cit., p. 79.
5. op. cit., p. 45.
6. op. cit., p. 46.
7. op. cit., p. 34/6.
8. E. V. W. VERCRUIJSSE, *Het ontwerpen van een sociologisch onderzoek. Uitgangspunten en richtlijnen*, 1960, p. 11-18, en *idem*, 'Het gezichtsvermogen van de participerende waarnemer', in *Sociologische Gids*, 1960, no. 7, p. 239-245.
9. En dat doen zij expliciet. Men zie op. cit., p. 90.
10. Deze definitie is ontleend aan HARRY M. JOHNSON, *Sociology: A Systematic Introduction*, 1961, p. 4, die onmiskenbaar in de Parsons-Bales-school thuis hoort.
11. PARSONS, T., *The Social System*, 1952, p. 5/6 - beschouwt 'a system of culturally structured and shared symbols' als een noodzakelijk element van een sociaal systeem. In het voetspóor hiervan geeft JOHNSON, op. cit., p. 48/9 een minder verholde versie. Zie ook *Working Papers in the Theory of Action*, 1953, o.a. p. 69, p. 73 e.v.
12. Men zie nogmaals VAN DOORN EN LAMMERS, p. 90.
13. Zie PARSONS, *The Social System*, p. 25/6 en p. 39/40. Ook Johnson, op. cit., p. 15-19.
14. Verwezen zij naar: G. W. LOCHER, *De sociologie en cultuurkunde van Zuidoost-Azië en het Zuidzeegebied in haar betrekking tot de algemene cultuurwetenschap*, 1951. Oratie.
15. Ik sluit me hier geheel aan bij het betoog van de betreurde NADEL, S. F., *The Theory of Social Structure*, 1957, speciaal Ch. V. 'Degrees of Abstraction', p. 97-124.
16. PARSONS, *The Social System*, Ch. IV en V.
17. Opnieuw zij met instemming verwezen naar NADEL, op. cit., Ch. V.
18. WRIGHT MILLS, C., *The Sociological Imagination*, 1959, Ch. 8: 'Uses of History'.

19. DURKHEIM, E., *De la division du travail social*, 1932. Sixième édition, met name Ch. III, p. 79-102.
20. Hoewel het voor mijn voorbeeld geen gevolgen heeft, wil ik niet nalaten te vermelden, dat vormers en kernmakers op hetzelfde functionele niveau zijn geënclassificeerd. Zij bezetten dus dezelfde sociale positie.
21. Il wil nadrukkelijk niet als Nadel over 'resources and benefits' spreken (op. cit., p. 115), omdat het gevaar bestaat hiermee de variatie van goederen, die in uiteenlopende culturen van waarde geacht worden, toch in het structuur-begrip binnen te smokkelen.
Anderzijds lijkt het mij onaanvaardbaar, om zoals Nadel doet (op. cit., p. 154) de structuur te verklaren tot 'little more than the distribution of power and authority'. Deze vereenvoudiging is misschien niet onjuist, maar verbergt meer dan zij zichtbaar maakt.
22. VRIJHOF, P. H., 'Sociale rol, sociale positie en sociale status', in: *Sociale Wetenschappen*, 4 (1961), p. 129.
23. VAN DOORN EN LAMMERS, op. cit., p. 104.
24. PARSONS, *The Social System*, o.a. Ch. IV.
25. Zie JOHNSON, op. cit., p. 49.
26. De opvatting, die hier verdedigd wordt, komt in vele opzichten overeen met de mening van Dahrendorf zoals hij die heeft geformuleerd in:
DAHRENDORF, R., Struktur und Funktion. Talcott Parsons und die Entwicklung der soziologischen Theorie - in: *Kölner Zeitschrift für Soziologie*, 1955, p. 509/510. Dahrendorf vergelijkt daar Parsons theorie van het sociale handelen met een dak, dat klaar is voor men het huis, d.i. bij hem de structureel-functionele sociologie, gebouwd heeft.
27. We zoeken hier aansluiting bij het werk van HEMPEL, C. G. UND P. OPPENHEIM, *Der Typusbegriff im Lichte der neuen Logik*, 1936, die daarin de idee van een meerdimensionale 'Merkmalraum' ontwikkelen. Ook zij verwezen naar BARTON, ALLEN H., The Concept of Property-space in Social Research, in: *The Language of Social Research. A Reader in Methodology of Social Research*, ed. by P. F. Lazarsfeld and M. Rosenberg, 1955, p. 40-53.
28. Iedere sociaal-wetenschappelijke onderzoeker worstelt op zijn beurt met het probleem van een bruikbare beroepenclassificatie. Men zie eens hierover: CAPLOW, TH., *The Sociology of Work*, 1954, Ch. 2, p. 30-58.
29. SOROKIN, P. A., *Social and Cultural Mobility*, 1959, Ch. I, p. 3-10. Na een scherpe omlijning van het probleem in het eerste hoofdstuk verlaat de schrijver al spoedig zijn uitgangspunt door zijn toevlucht te nemen tot verregaande vereenvoudigingen.
30. GADOUREK, I., *The Political Control of Czechoslovakia. A Study in Social Control of a Soviet Satellite State*, 1953, p. 233-236.
31. E. V. W. VERCRUIJSSE, 'Het begrip sociale controle bij Gadourek' - in: *Sociologische Gids*, 1954, no. 1, p. 124-127.
- 31a. Hiermee wil allerminst ontkend zijn, dat het totaal van alle verplichtingen binnen een sociaal systeem gelijk is aan het totaal van alle rechten.

Door de verplichtingen, die een willekeurige arbeidsrol oplegt via de gepleegde interacties met anderen te analyseren, stuit men echter allerm minst op de AOW-premie, die een loonadministrateur van het in die rol verdiende loon aftrekt of op de pensioenadministrateur, die door boeking van deze premie voor ontvangst een aan de rol toebehorend recht administreert.

32. NORTHCOTE PARKINSON, C., *Parkinson's Law or The Pursuit of Progress*, 1961: 'An official wants to multiply subordinates, not rivals', p. 10 e.v. Hieruit wordt duidelijk, dat de hoeveelheid van een schaars goed, die voor verdeling beschikbaar is, niet constant blijft. Er wordt voortdurend 'gezag' en ook 'politieke macht' gecreëerd.
33. DOORN, J. A. A. VAN, *Arbeidsmarkt en arbeidsbestel. Brugpijlers tussen sociologie en economie*, 1961.
34. MERTON, R. K., 'Priorities in scientific discovery: a chapter in the sociology of science', - in: *American Sociological Review*, 1957, no. 22, p. 635-659, wijdt hieraan een bijzonder interessante beschouwing.
35. Door de niet volledige regulering van de wegen, waarlangs men de beschikking kan krijgen over schaarse goederen, wordt het streven daarvan méér te bezitten, dat het doel van velen is, te vangen in Merton's anomie-paradigma.
MERTON, R. K., 'Social Structure and Anomie', in: *Social Theory and Social Structure*, 1959, p. 131-194.
36. Dit is de richting, waarin de oplossing van het probleem der sociale verandering gezocht wordt door: FÜRSTENBERG, FR., 'Das Strukturproblem in der Soziologie' in: *Kölner Zeitschrift für Sociologie*, 1956, p. 623-633.
37. BUCKLEY, WALTER, 'Social Stratification and the Functional Theory of Social Differentiation', in: *American Sociological Review*, 1958, no. 23, p. 369-375.
38. MICHAEL YOUNG, *The Rise of the Meritocracy*, 1958.
39. Ik heb hier het oog op de af en toe verhitte discussie, met name in de *American Sociological Review*, die is uitgelokt door het artikel van KINGSLEY DAVIS AND WILBERT E. MOORE, 'Some Principles of Stratification', in: *American Sociological Review*, 1954, no. 10, p. 242/249. Deze discussie, waarin vooral Melvin M. Tumin zich niet onbetuigd heeft gelaten, treft men aan in de jaargangen 1953, no. 18 en 1955, no. 20.
40. MICHELS, R., *Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie*, 1925.